

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	2
Hautausmaitten kulttuurihistoriallinen arvottaminen.....	3
Inventoinnin tavoitteet ja toteutus.....	3
2. PYYNIKIN KIRKKOPUISTO – HAUTAUSMAAN HISTORIAA	3
Sijainti ja ympäristö.....	3
Tampereen kaupungin ensimmäinen hautausmaa.....	4
Kaupungin historiaa ja varhaisvuosien henkilöitä.....	6
3. PYYNIKIN KIRKKOPUISTON TILA 2011	8
4. ARKEOLOGINEN INVENTOINTI	10
Hautausmaan pohjoislaidan tuhoutuminen.....	11
Hautausmaan muut laidat.....	11
Maankäyttö hautausmaa-alueella.....	12
Puiston hoitotoimenpiteiden jäljet hautausmaalla.....	13
Suojelulliselta kannalta huomioon otettavaa.....	13
Puiston arki- ja vapaa-ajankäytön jälkiä hautausmaalla.....	14
Tiivistelmä ja loppupäätelmät.....	15
5. MUISTOMERKKIEN HOITO	15
Yleistä.....	15
Sopimus 1.9.2002.....	16
LÄHTEET	17
INVENTOIDUT HAUDAT / MUISTOMERKIT KUVINA	18-39
LIITTEET	
1. Kartta alueesta vuodelta 1916, johon merkitty inventoidut muistomerkit	
2. Puistoyksikön kartta alueesta vuodelta 2007	
3. Tampereen kaupungin ja Tampereen ev. lut. seurakuntayhtymän välinen sopimus alueen hoidosta	

1. JOHDANTO

Hautausmaitten kulttuurihistoriallinen arvottaminen

Tampereen hiippakunnan alueella on tehty hautausmaainventointeja kesästä 1989 lähtien. Tuolloin inventoitiin Kalevankaan hautausmaan vanhimmat osat pääportilta siunauskappelille. Työ tehtiin Tampereen hiippakunnan asettaman silloisen hautausmaakulttuuritoimikunnan (nyk. kirkon kulttuuriperintötyöryhmä) laatiman ja keväällä 1989 hyväksymän ohjeiston mukaisesti. Tutkimustyötä on sittemmin jatkettu saman ohjeistuksen mukaisesti. Vuosien myötä inventoituiksi on saatu lähes 30 hautausmaata. Inventoinnit on tehty pääsääntöisesti Pirkanmaan maakuntamuseon tutkimustyönä tuomiokapitulin toimeksiannosta sekä sen rahoituksella. Muutamien hautausmaiden inventointiin on saatu lisärahoitusta kyseisestä seurakunnasta.

Hautausmaainventoinnin tavoitteena on kirjata hautausmaalla ilmenevät kulttuurihistorialliset arvot ja tuoda esiin kuinka niiden säilymistä voidaan edesauttaa. Vaikkakaan ei ole yksiselitteistä määritelmää siitä, mikä on kulttuurihistoriallisesti arvokasta hautausmaalla, keskeistä tässä suhteessa on, että siellä on ilmentymiä niin pitkältä ajalta kuin hautausmaa on ollut käytössä. Tällaisia ilmentymiä ovat hautausmaalla sijaitsevien rakennusten ja rakennelmien lisäksi hautausmaan aita ja aidassa olevat portit ja porttihuoneet. Erityinen merkitys kulttuurihistorian kannalta on yksittäisillä haudoilla, niiden muistomerkeillä, reuna-kivillä, aidoilla, kasveilla ja kuinka hautaus-alue on päällystetty. Edellisten lisäksi hautausmaalla kasvava puusto ja muu kasvisto voi sisältää kulttuurihistoriallisia arvoja.

Kulttuurihistoriallista merkittävyyttä arvioitaessa keskeisiä kriteerejä ovat Tampereen hiippakunnan asettaman hautausmaakulttuuritoimikunnan hyväksymän ohjeiston (1989) mukaan muun muassa seuraavat:

- ikä
- alkuperäisyys
- harvinaisuus
- ympäristöarvo
- taide- ja tyylihistoriallinen merkittävyys
- henkilöhistoriallinen merkittävyys
- symbolikohde
- muu syy (esim. muistomerkissä ammattinimike, muistolause, valmistaja)

Ajallisen kerroksisuuden ilmenemisen ohella toiminnassa olevan hautausmaan luonteeseen kuuluu jatkuvuus. Jatkuvuuden ominaisuus on poistunut Pyynikin kirkkopuiston länsiosassa sijaitsevan Tampereen vanhan hautausmaan osalta vuodesta 1880 alkaen, jolloin Kalevankankaan hautausmaa vihittiin käyttöön. Nykyinen, Aleksanterin kirkon ympärillä sijaitseva Pyynikin kirkkopuisto, on kokonaisuudessaan mukaan lukien sen länsiosassa sijaitseva entinen hautausmaa, määritelty puistoksi. 'Hautapatsaiden ja muistomerkkien' normaali kunnossapito ja hoidon kustantaminen siirtyi kaupungin vastuulle Tampereen kaupunki/Puistoyksikkö ja Tampereen ev. lut. seurakuntayhtymän 30.8.2002 allekirjoittaman sopimuksen myötä. Sopimus ei koske hautamuistomerkkien omistusoikeutta (liite 5). Nykyisessä kirkkopuistossa olemassa olevilla hautamuistomerkeillä, ts. Tampereen vanhalla hautausmaalla voidaan katsoa olevan arkeologinen status, koska siihen voidaan suhtautua kiinteänä muinaisjäännöksenä.

Inventoinnin tavoitteet ja toteutus

Työ tehtiin Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikössä ja Tampereen hiippakunnan rahoituksella. Inventointi oli useasta syystä poikkeuksellinen aiempiin verrattuna. Kohteen muinaisjäännösluonteesta johtuen tutkimustyöhön osallistui myös arkeologi. Poikkeuksellista oli myös, että kyseessä on käytöstä poistettu hautausmaa (hiippakunnassa on aiemmin inventoitu ainoastaan Pitkäniemen sairaalan käytöstä poistettu hautausmaa, 2009). Tutkimuskohteeksi Pyynikin kirkkopuisto valikoitui toisaalta työhön osoitettujen taloudellisten resurssien ohjaamana ja toisaalta hautamuistomerkkien kasvavan kunnostustarpeen vuoksi. Tutkimuksen tavoitteena on inventoinnin myötä saattaa nykyhetken tilanne kirjatuksi ja näin edesauttaa hautausmerkkien kunnostustyön aloittamista Pyynikin kirkkopuistossa, Tampereen vanhimmalla hautausmaalla.

Inventointityö tehtiin kahden viikon projektina syyskuussa 2011. Käytettyyn aikaan sisältyivät sekä tutkija Heli Haaviston että arkeologi Sami Ranisen kenttätyöt kirkkopuistossa että kirjoitustyöt Pirkanmaan maakuntamuseon tiloissa. Koska tavoitteena oli tutkia kaikki olemassa olevat muistomerkit mahdollisine reunakivineen ja aitalaitteineen, luovuttiin tavanomaisesta poiketen hautakohtaisten inventointilomakkeiden täyttämisestä. Sen sijaan päädyttiin valokuvaamaan kaikki haudat/muistomerkit. Tämä mahdollisti valokuvan lisäksi kirjata raporttiin kaikista muistomerkeistä haudattujen nimet ja elinajat. Työn toteutti Heli Haavisto. Raportin tekstiosuudessa hän käsittelee Pyynikin kirkkopuiston historiaa ja sijaintia sekä sieltä viimeisen leposijansa saaneita Tampereen kaupungin varhaisvuosien henkilöitä. Lisäksi Haavisto luo katsauksen kirkkopuiston nykytilaan. Raportissa on myös Sami Ranisen laatima arkeologisten kenttätöiden tuloksia käsittelevä osuus sekä Kirsi Kaivanon muistomerkkien hoitoa käsittelevä kappale.

2. PYYNIKIN KIRKKOPUISTO - HAUTAUSMAAN HISTORIAA

Sijainti ja ympäristö

Pyynikin kirkkopuisto sijaitsee Tampereen keskustassa Aleksanterin kirkon ympärillä. Alueen länsiosassa sijaitsee Tampereen kaupungin ensimmäinen hautausmaa, joka oli käytössä vuosina 1784-1880. Kun hautausmaa otettiin käyttöön 1784, sen ympäristössä ei ollut juurikaan asutusta. Kaupungin asutus keskittyi Tammerkosken lähetyville, Pyynikin reunamilla oli kasvimaita, peltoja ja metsää. Asutus laajeni länteen päin 1800-luvun kuluessa, kun mm. Amurin aluetta alettiin rakentaa. Uuden hautausmaan perustamista kauemmas kaupungin keskustasta esitettiin ensimmäisen kerran 1876. Hautaaminen vanhaan hautausmaahan päättyi muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta¹ sen jälkeen, kun Kalevankankaan hautausmaa otettiin käyttöön 1880.

Kirkkopuiston lähetyvillä sijaitsee useita rakennushistoriallisesti merkittäviä rakennuksia. Merkittävin on puistoalueen itäpäässä sijaitsee Aleksanterin kirkko (Theodor Decker 1881). Puiston eteläpuolella sijaitsevat mm. Aleksanterin koulu (Sjöström 1873, Calonius 1886, Lönn 1903), Reaalilyseo eli nykyinen lastentarhanopettaja-

¹ Hautaaminen sukuhautoihin ja jo lunastetuille hautapaikoille jatkui 1885 saakka.

opisto (Ahrenberg 1890 ja Strömmer 1939) sekä Yhteiskoulun lukio (Kranck 1899 ja Tähtinen 1959). Puiston pohjoisreunaa rajaa vilkasliikenteinen Pirkankatu. Pirkankadun levennys on aiheuttanut hautausmaa-alueen pohjoisreunan siirtämisen ja osa hautausmaasta on jäänyt tiealueen alle.

Pohjoispuolen rakennuskannasta merkittäviä ovat mm. Pyynikin uimahalli (Schreck 1954-57), VPK:n talo (Tiitola 1910) ja Kustaa Hiekan museo (Viljanen 1927). Koilliskulmassa on näyttävä pääkirjasto Metso (Pietilät 1982-86). Puistoa rajaavat pohjoisessa Pirkankatu ja lännessä Mariankatu. Etelän puolella on kävelytie ja idässä Aleksanterin kirkko.

Aleksanterin kirkko

Tampereen kaupungin ensimmäinen hautausmaa

Tampereen kaupunki perustettiin 1779 Tammerkosken kartanon maille, aivan kosken reunamille. Kaupungin perustamiskirjaan liitetystä asemakaavassa on määritelty hautausmaan paikka asutuksen ulkopuolelle, kaupungin länsireunalle. Tämä Tampereen ensimmäinen hautausmaa tunnetaan nykyisin Pyynikin kirkkopuistona. Hautausmaa otettiin käyttöön 1784, jolloin kesäkuun 20. päivänä hautausmaahan haudattiin renkikuski Jacob Korsbergin yhdeksänvuotias tytär Ulrika². Kaupungin ensimmäinen hautausmaa oli käytössä noin sadan vuoden ajan, hautausmaalle on haudattu kaikki kaupungissa sen ensimmäisen

² Silfverhuth, Kalevankangas s. 11. Hirvosen tekstissä ajankohtana on alkuvuosi 1785. Hirvonen, s. 153.

vuosisadan aikana eläneet ja töitä tehneet ihmiset. Viimeisin hautaus tehtiin yksittäisluvalla 1885.

Hautausmaille asetetuista vaatimuksista määrättiin mm. vuoden 1804 kuninkaan kirjeessä. Määräysten mukaan hautausmaa oli aidattava ja puita istutettava sen ympärille. Hautausmaan piirustukset oli lähetettävä tarkistettavaksi valtakunnan johdolle. Seuraavan kappaleen tiedot Tampereen hautausmaan rakenteista ovat vuodelta 1805, kaupungin vanhinten laatimasta selvityksestä.

Hautausmaalle viedyt vainajat siunattiin 1700-luvun lopulta lähtien sen reunalla sijainneessa ”läpikäytävässä”. Lämpikäytävä on katolista perinnettä jatkava katos tai porttirakennelma hautausmaan reunalla, jossa vainaja siunataan ennen hautaan laskemista. Pyynikin kirkkokuiston ensimmäinen läpikäytävä oli rakennettu todennäköisesti jo hautausmaan perustamisvaiheessa. Se oli noin 3,5 x 3,5 metrin kokoinen ja sijaitsi hautausmaan kaupungin puoleisella laidalla. Lämpikäytävässä oli ovet kaupungin ja hautausmaan suuntaan. Lämpikäytävä palveli tamperelaisten siunauspaikkana vuoteen 1867 saakka, jolloin uusi läpikäytävä valmistui.

Hautausmaalle rakennettiin uusi läpikäytävä katovuonna 1867, samaan aikaan kun aluetta laajennettiin ja aitoja uusittiin. Rakennus sijaitsi hautausmaan itälaidalla. Uuden läpikäytävän suunnitteli apteekkari Serlachius. Hirsirakennus oli ristipohjainen ja kooltaan noin 9 x 9 metriä. Rakennuksen pinta oli laudoitettu ja se oli maalattu sisältä ja päältä sinisellä öljyväriellä. Ulkonurkissa oli ristin muotoisiksi veistetyt kannatinpylväät. Lämpikäytävän itä- ja länsipuolella oli suuret pariovet, etelä- ja pohjoisseinustalla värilliset suuret ikkunat. Ikkunoiden keskelle muodostui punainen risti ja lasiruudut olivat keltaiset. Lämpikäytävän kupukattoon oli maalattu tähtitaivas.³ Suurina katovuosina Tampereen vainajat siunattiin juhlavassa ja kauniissa rakennuksessa.

Vainajia siunattiin vielä Kalevankankaan hautausmaan valmistuttuakin vanhan hautausmaan läpikäytävässä, mikäli se oli läheisten toiveena. Serlachiuksen suunnittelema porttirakennus oli paikallaan 1920-luvun lopulle saakka, jolloin se purettiin.

Pyynikin kirkkokuiston läpikäytävä 1910-luvulla. Kuvaaja: William Lomax.

³ Tyko Varton muistelmat, Lapsuuteni Tampere s.60. Tampereen museoiden kuva-arkisto.

1800-luvun alussa Tampereen kaupungin hautausmaa oli säädösten mukaan aidattu punamullatulla säleaidalla Turun tien puoleiselta sivulta (nykyinen Pirkankatu). Punamulta-aidan perustana oli kivijalka. Hautausmaan eteläpuolella oli tavallinen aita. Puinen aita kuitenkin rapistui nopeasti. Jo 1812 rakennettiin uusi puuaita ja se, samoin kun läpikäytäväkin maalattiin punamullalla. Hautausmaan laajennusten myötä alueella rakennettiin jälleen uusi puuaita 1842. Aidan väri oli aluksi punainen, myöhemmin (1844) se maalattiin mustaksi valkoisin ruuduin. Ensimmäinen kiviaita rakennettiin hautausmaalle katovuonna 1868 köyhänaputyönä. Kivinä käytettiin hautausmaan lisäaluetta raivatessa nousseita kiviä. Kiviaita pystytettiin alueen länsirajalle.

Pyynikin hautausmaan alue oli vuoden 1779 asemakaavassa mitoitettu 400 asukkaan kaupungille. Hautausmaan koko oli tuolloin noin 53 x 63 metriä. Hyvin pian alue kävi kuitenkin liian pieneksi. Tampereen väkiluku ylitti tuhat henkilöä 1820-luvun alussa ja 1840 se oli jo noin 1800 henkilöä.

Hautausmaa-alueen ensimmäisestä laajennuksesta päätettiin 1840, uusi laajennettu osa otettiin käyttöön 1846. Laajennusosa oli pääosin hautausmaan eteläreunustalla. Laajennusten jälkeen hautausmaan koko oli noin 128 x 74 metriä. Hautausmaan toinen laajennus tapahtui itään ja pohjoiseen päin 1868. Laajennuksia oli ehdotettu jo aiemmin, mutta katovuodet 1867-1868 tekivät asian kiireelliseksi. Alue laajeni 0,18 hehtaarilla, mikä merkitsi noin viidenneksen lisäystä aikaisempaan. Katovuosien kuolleisuusluvut olivat normaaliin verrattuna huomattavia. Esimerkiksi 1860 Tampereella haudattiin 160 vainajaa, 1867 luku oli 543 ja seuraavana vuonna 563. Katovuodet näkyvät edelleen vanhan hautausmaan muistomerkeissä, sillä suuri osa säilyneistä muistomerkeistä on 1860- ja 1870-luvuilta.

Hautausmaalle istutettiin koivuja 1813 ja 1830-luvulla kuusia. Vasta 1800-luvun lopulla, hautauskäytön jo päätyttyä, alueelle istutettiin enemmän puita ja koristekasveja. 1880-luvun alussa kaupunginpuutarhuri Karl Johan Gauffin suunnitteli vastavalmistuneen Aleksanterin kirkon ympärille puiston, jonne istutettiin mm. hopeapajuja, siperianlehtikuusia ja jalavia. Puistossa tehtiin kunnostustöitä 1898 puustoa harventamalla ja uusia kulkuteitä lisäämällä. Kulkureittejä ja puustoa on uusittu useita kertoja viimeisten sadan vuoden aikana. Kirkkopuiston läheisyyteen on rakennettu myös teitä ja jalkakäytäviä.⁴ Kaupungin rakennuskanta on laajentunut puiston ympärille.

Pyynikin kirkkopuiston vieressä sijaitseva Aleksanterin kirkko valmistui 1881. Kirkon suunnitteli arkkitehti Theodor Decker. Perustustyöt aloitettiin heinäkuussa 1879 ja perustuskivi laskettiin maaliskuussa 1880. Samana vuonna vietettiin keisari Aleksanteri II:n valtaistuimelle nousun 25-vuotisjuhlaa, joten kirkko sai nimekseen Aleksanterin kirkko.

Kaupungin historiaa ja varhaisvuosien henkilöitä

Pyynikin kirkkopuistoon on haudattu useita Tampereen kaupungin varhaisvuosien merkittäviä henkilöitä ja sukuja. Muistomerkit kertovat paljon kaupunkilaisten arkielämästä, ammateista ja perheistä. Kirkkopuistossa jäljellä olevissa hautakivissä on useissa mainittu menehtyneen ammatti. Kivien teksteistä löytyy mm. talonomistaja, värjäri, karvari, puuvillatehtaan työmies, puuvillatehtaan koulun opettaja, vaimo, äiti, kauppias, tehtaan työnjohtaja, pormestari jne. Katovuosien 1867-68 suuri kuolleisuus käy selvästi ilmi etenkin lapsikuolleisuutena. Kivissä on koskettavia luetteloita esimerkiksi yhden perheen kaikkien las-

⁴ Vrt. Arkeologi Sami Ranisen raportti 2011

ten menehtymisestä muutaman vuoden sisällä. Erilaiset taudit levisivät nopeasti kaupungissa ja veivät useimmiten juuri perheen nuorimmat.

Pyynikin kirkkopuistoon on haudattu mm. Tampereen kaupungin pormestari Fredrik Adam Sacklén 1789-1866 (kuva 090_Sacklen). Sacklen toimi pormestarina 1830-1861. Pormestariaikanaan Sacklen uudisti kaupungin hallintoa ja oli mukana vaivaishoidon suunnittelussa. Hautausmaan laajennut 1840-luvulla tehtiin pormestari Sacklenin myymille maille. Toinen merkittävä hauta on kauppaneuvos ja ritari Gustaf Lundahlin (1783-1846) hauta (060_Lundahl), joka on yksi harvoista ehjänä säilyneistä rautaristeistä koko hautausmaalla. Hän oli aikanaan eräs kaupungin huomattavimmista henkilöistä, jonka luona keisari Aleksanteri I asui vieraillessaan Tampereella 1819. Lundahlien kulttuurikoti oli kaupungin sivistyselämän keskuspaikka. Lundahlin puoliso Anna Charlotta (059_Lundahl) piti yhdessä äitinsä (058_Finne) kanssa Tampereen ensimmäistä naisoppilaitosta. Lundahlien poika Carl oli lääketieteen ja kirurgian tohtori ja toinen poika Gustaf tähtitieteen professori Helsingin yliopistossa. Heidän tyttärensä Augusta Lundahl oli eräs Suomen ensimmäisiä naisrunoilijoita.⁵

Muita merkittäviä hautoja mm. apteekkari Anders Wilhelm Tennberg (055_Tennberg), sepäimestari ja kaupunginvanhin G.E.Blom (035_Blom), värjäri ja tehtailija Fredrik Grek (108_Grek). Fredrik Grek oli kaupungin ensimmäisen verkatehtaan perustaja 1816. Hänen poikansa Juhan Kaspar Grek, joka on haudattu samaan paikkaan, antoi lahjoitusvaroja teknillisen koulun perustamiseen. Grekien sukuhautaa ympäröi vaikuttavan kokoinen rauta-aita, jonka portti on rikkoutunut.

Pyynikin kirkkopuistosta löytyy myös värjärimestari, tehtailija Henrik Liljeroosin ja hänen perheensä kaunis hautamuistomerkki (113_Liljeroos). Liljeroosien muistomerkin marmoriristi on katkennut ja nojaa hautakiveä vasten. Tehtailija Axel Selim Laurén (068_Laurén) perusti Tampereelle savupiiputehtaan, nahkatehtaan ja tulitikkutehtaan Pyynikin rinteeseen.

Näyttävän kiviristin alla ovat kauppias Gustaf Orellin ja hänen puolisonsa Johanna Orellin os. Ahlsten (073_Orell) haudat. Rouva Johanna Orell oli Tampereen ensimmäinen naiskauppias avatessaan kaupunkiin muotiliikkeen 1850. Hieno rauta-aita ympäröi kirjailija Jalmari Finnen isovanhempien hautaa (047_Finne) Pirkankadun lähetyvillä.

Pirkankadun puolella kirkkopuistoa on myös hieno opettajatar Maria Charlotta Hydenin muistomerkki. Neiti Hyden työskenteli Finlaysonin koulun ensimmäisenä opettajana, ja hänen muistomerkissään on koskettava teksti: "Herran pelvossa, pienten parvessa, jakoi oppia, neuvoi lapsia Jeesuksen luo. Ruumis vaipui, monelle suruks', sielunsa saapui Enkelein iloks' Jeesuksen luo". Hyden työskenteli opettajana 28 vuotta ja oli ilmeisen pidetty. Hautausmaalla on myös suhteellisen monta ulkomaalaisten hautaa, jotka ovat pääosin englantilasten kuten haudat 054_Howarth, 102_Cooke, 233_Sharples (rauta-aita ympärillä) ja 220_Horrocks.

⁵ Augusta o.s. Lundahl Wallenius (1811-1892) on haudattu Kalevankankaan hautausmaahan.

3. PYYNIKIN KIRKKOPUISTON TILA 2011

Pyynikin kirkkopuistossa säilyneet hautamuistomerkit ovat pääosin 1860-70-luvuilta. Vanhimmat hautakivet ovat 1830-luvulta. Hautausmaan vanhinta kerrosta edustavia puisia muistomerkkejä ei ole säilynyt. Säilyneiden muistomerkkien joukossa on erilaisia kivi- paasia, rautaristejä ja muutama muistomerkkilehti. Joitakin muistomerkkejä ympäröi rautaita tai nurkkakiviin kiinnitetyt rautaketjut.

Edellinen inventointi hautausmaasta tehtiin 1958. Silloiset muistomerkit kirjasi ylös kirkkoherra Yrjö Hirvonen. Nyt tehty tutkimus on tehty hänen käyttämänsä vuoden 1916 kartan pohjalle. Muistomerkkien numerointi noudattaa Hirvosen käyttämää numerointia. Hänen tutkimuksestaan löytyy lisätietoa muistomerkeistä ja henkilötietoja vainajista, joita tämän tutkimuksen rajoitetun ajan vuoksi ei ollut mahdollista tarkistaa tai lisätä.

Vuoden 2011 inventoinnissa tuli selväksi, että alueen hautamuistomerkeistä merkittävä osa on rikkoutunut tai lähtenyt ohikulkijoiden matkaan. Kauniin kirkkopuiston sijainti läpikulkupaikkana kaupungin keskustasta länteen päin on ongelmallinen muistomerkkien säilymisen kannalta. Suurin osa rikkoutuneista tai kadonneista muistomerkeistä on ollut rautaristejä, pieniä ja suuria.

Muistolehdet

Yrjö Hirvosen tutkimuksen aikana hautausmaalla oli vielä useita rautaisia muistolehtiä. Lehtiä, joiden teksti oli luettavissa, oli kymmenisen. Muistolehtiin oli vainajan nimen lisäksi usein kirjoitettu pidempi värssy, kuten porilaisen työmiehen Gustaf Lindgrenin haudalla (009_Lindgren). Vuoden 2011 inventoinnissa metallilehtiä löytyi kolme, joista kaksi voitiin tunnistaa sijainnin perusteella (toinen tunnistettu on 250_Lindeman). Kaikista kolmesta on vainajan nimi ja teksti kulunut pois. Alueella on jäljellä useita muistolehtien metallisia kiinnitystankoja

Muistolehti. Raimo Seppälä 1962. Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Rautaristit

Suurimman tuhon hautausmaalla ovat kokeneet rautaiset ristit. Vuoden 1958 laskennassa kirkkopuistossa oli jäljellä 53 rautaristiä. Vuoden 2011 inventoinnissa ehjiä ristejä löytyi seitsemän. Rikkoutuneista 46 muistomerkeistä katkenneita ristejä, joista osa ristin vartta on vielä näkyvillä, on 26 kappaletta. Pelkkiä ristin jalustoja on 20 kappaletta. Tähän lukuun on laskettu pelkästään itsenäiset rautaristit. Lisäksi useiden hautakivien päältä on kadonnut pieni risti. Myös marmoriristejä on irronnut tai kadonnut (mm. Liljeroosin hauta).

Muistokivet

Muistokivet ovat kauttaaltaan sammaloituneet ja jäkälöityneet. Kaupungin ja liikenteen pöly on mustannut pinnat etenkin laakakivistä. Kirkkopuiston pohjoisreunassa kulkeva erittäin vilkas Pirkankatu tuo liikenteen pölyä, joka likaa kivet. Useassa muistokivessä koko teksti on jäkälän tai lian peitossa. Ne tunnistettiin sijainnin sekä vuoden 1958 kuvauksen perusteella. Puiston lähes kaikkien hautamuistomerkkien kunto on huono ja ne kaipaisivat puhdistusta. Erittäin harvinainen poikkeus on Serlachiusten hauta (081_Serlachius), jonka tekstin kultaus on uusittu.

Rauta-aidat

Hautausmaalla on säilynyt parisenkymmentä rauta-aidalla tai ketjuilla ympäröityä muistomerkkiä. Useimmat suojaavan aitauksen ympäröivät muistomerkit ovat säilyneet ehjinä. Mutta esimerkiksi hauta-alueen 108_Grek rautaportti on rikki, haudat 147_Hellgren ja 191_Hilden ketjut puuttuvat kokonaan tai osin. Huonoimmassa kunnossa on hauta 218_Stadius aivan kirkkopuiston eteläreunalla kulkevan kävelytien varrella. Muistomerkkiä ympäröivä rautaketju on katki ja lojuu maassa. Muistokivi on kaadettu ja palasina.

Ilkivalta/vahingoittuneet tarkastushetkellä

Kaadettuja hautakiviä oli tarkastushetkellä muutamia (208_Lindgren, 239_Lindroos ja 218_Stadius). Muistomerkki 264_Sumelius oli siirtynyt paikoiltaan vinoon. Kaksi katkennutta rautaristiä nojasi jalustoihinsa (082_Frietsch ja 110_Indrenius). Lisäksi haudan 113_Lilius marmorinen risti oli irti ja nojasi hautakiveen.

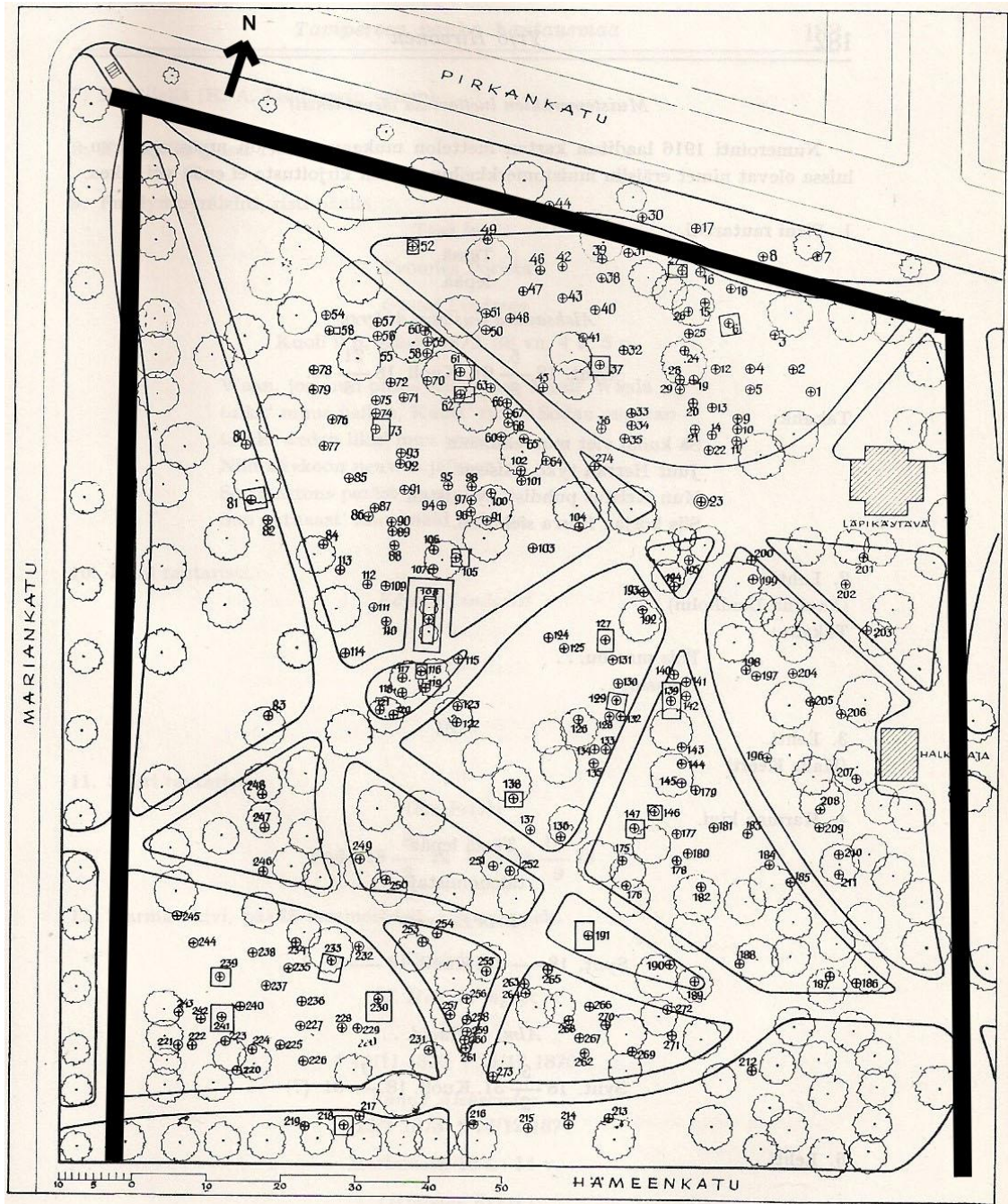
Inventoidut muistomerkit

Sijainnin tai nimen perusteella tunnistettavia muistomerkkejä löytyi syyskuun 2011 inventoinnissa 180 kappaletta. Huomattavaa kuitenkin on, että lukuun 180 sisältyvät kaikki muistomerkkiin viittaavat osat, myös jalustat, jotka pystyttiin identifioimaan. Pyynikin kirkkopuistossa on **ehjiä hautamuistomerkkejä 108** kappaletta edellisen laskennan 214:sta, siten lähes puolet Pyynikin kirkkopuiston muistomerkeistä on vaurioitunut tai kadonnut vuoden 1958 jälkeen. Suurimman osan tuhoutuneista muistomerkeistä muodostavat katkenneet tai kadonneet rautaristit, joita on 46 kappaletta. Kivisistä muistomerkeistä on kadonnut metallisia nimilaattoja ja pieniä ristejä muistokivien päältä. Rauta-aidoista puuttuu osia ja muistomerkkejä ympäröiviä rautaketjuja on katkenneina maassa.

Pyynikin kirkkopuistolla on erityisasema Tampereen kaupungin ensimmäisenä hautausmaana. Kirkkopuisto on viheralueena kauniisti ylläpidetty. Se on kaikille tamperelaisille tuttu ja arvostettu ympäristö, suosittu kulkureitti ja hiljentymisalue. Suurin osa kirkkopuiston muistomerkeistä täyttää useita kohtia johdannossa esitetyistä muistomerkkien kulttuurihistoriallisista arvoista. Kirkkopuisto on kokonaisuutena erittäin arvokas alue. Siellä on useita henkilöhistoriallisesti merkittäviä muistomerkkejä. Muistomerkkien joukossa on harvinaisia muistomerkkilehtiä sekä taidehistoriallisesti merkittäviä muistokiviä. Useissa kivissä ja ris-teissä on mainittu vainajan ammatti ja niistä löytyy erilaisia muistolauseita ja raamatun tekstejä.

4. ARKEOLOGINEN INVENTOINTI

Pyynikin kirkkopuisto sijaitsee Tampereen VI kaupunginosassa Aleksanterin kirkon ympärillä. Koska käytöstä jääneeseen hautausmaahan voidaan suhtautua kiinteänä muinaisjäännöksenä, kirkkopuiston hautausmaainventoinnin yhteydessä suoritettiin myös arkeologinen inventointi. Arkeologisen inventoinnin tarkoituksena oli todeta, miten sijainti modernin kaupunkirakenteen keskellä on vaikuttanut hautausmaahan.

Kartta: Tampereen vanha hautausmaa 1916 (Hirvonen 1970: 181). Karttaan lisätty nykyiset hautausmaan rajat (musta paksu viiva, etelälaidalla raja kulkee karttaan merkittyä Hämeenkadun pohjoislaitaa pitkin) sekä pohjoisnuoli. (Lisäykset: Sami Raninen).

Hautausmaan pohjoislaidan tuhoutuminen

Hautausmaan aikaisempi laajuus on kuvattu vuoden 1916 tilannetta esittävässä kartassa, jonka on julkaissut Yrjö Hirvonen (Hirvonen 1970: 181). Vertaamalla tätä karttaa nykyiseen Tampereen kantakarttaan voitiin todeta, että hautausmaan nykyiset rajat, jotka on merkitty maastoon kivipylväillä ja niiden välissä kulkevalla rautaketjulla, mahtuvat vuoden 1916 rajojen sisälle lukuun ottamatta hautausmaan pohjoislaitaa. Pohjoislaidan vierellä kulkevaa länsiluode – itäkaakko –suuntaista Pirkankatua on selvästi levennetty, ja tällöin noin 10 metrin levyinen kaistale hautausmaan koko pohjoislaidan pituudelta on jäänyt tien alle. Alue on saattanut tuhoutua kokonaan ajotien ja jalkakäytävän perustuksia ja niihin liittyviä putkistoja tms. rakennettaessa. Tien alle jääneellä alueella on vuoden 1916 kartan perusteella sijainnut hautoja. Hautakiviä on siirretty tien alle jääneeltä alueelta nykyisen hautausmaa-alueen pohjoislaidalle (Heli Haavisto, suull.). Siirrettyjen hautakivien kohdalla voitiin erottaa, että ne oli sijoitettu hieman väliin nurmeen kaivettuihin kuoppiin. Maastossa ei voitu erottaa merkkejä siitä, onko vainajia uudelleenhaudattu hautausmaan nykyiselle alueelle.

Hautausmaan muut laidat

Hautausmaan länsilaitaa pitkin kulkee Mariankatu, jossa ajotien ja jalkakäytävän (kevyen liikenteen väylän) välissä on kapea viheralue. Vuoden 1916 kartassa hautausmaan alue jatkuu viheralueen länsireunaan asti ja nykyistä jalkakäytävää pitkin kulkee yksi hautausmaan puistikäytävistä. Tällä hautausmaan nykyisen rajan länsipuolisella vyöhykkeellä oli inventoinnin aikana avoin sähkökaapelikaivanto ja muitakin jälkiä käynnissä olevista ilmeisesti katuvalaistukseen liittyvistä töistä, joiden yhteydessä maata on kaivettu ja taas peitetty. Hautausmaan nykyisen länsirajan länsipuoliselle alueelle eli em. jalkakäytävän ja viheralueen kohdalle ei ole kuitenkaan merkitty hautoja vuoden 1916 kartassa, eikä auki olevassa kaivannossa erottunut mitään hautauksiin viittaavaa. Myöskään hautausmaan nykyisen alueen länsilaidalla ei voitu erottaa mitään hautausmaan vahingoittumiseen viittaavaa.

Hautausmaan etelälaidalla on jyrkkä maatörmä, joka laskeutuu kevyen liikenteen väylälle, jonka eteläpuolella sijaitsee Tampereen Yhteiskoulun lukion ja Ilmaisutaidon erityislukion tontti (837-106-0097-1049). Törmässä oli havaittavissa lievää maanvieremää ja jonkin maansiirtokoneen tekemiä vähäisiä leikkausjälkiä. Hautausmaan kaakkoisnurkan vierelle on törmän välittömään läheisyyteen kaivettu Molok-sekajätekuilu. Törmässä ei kuitenkaan ollut havaittavissa mitään hautauksiin viittaavaa, eikä sekajätekuilun läheisyyteen ole merkitty hautoja vuoden 1916 kartassa.

Hautausmaan etelälaitaa; kevyenliikenteen väylälle laskeutuva törmä. Kuvaaja: Sami Raninen.

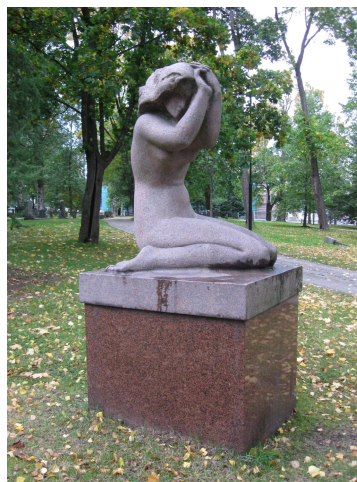
Hautausmaan etelälaitaa: törmän itäpään kaivettu sekajätekuilu. Kuvaaja: Sami Raninen.

Maankäyttö hautausmaa-alueella

Hautausmaan jäätyä käytöstä sen säilyneellä alueella on ollut ainakin seuraavanlaista maankäyttöä:

- hautakivien siirto tuhoutuneelta alueelta ja mahdollisesti siihen liittyvää uudelleen-hautaamista (ks. yllä)
- puiden istuttamista (jo 1800-luvulla, nuorimmista puista päätellen viimeksi 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä) sekä nurmen ja puiden hoitoa
- puistokäytävien hoitoa ja päällystämistä
- rakennusten purkamista (ainakin vuoden 1916 tilannetta esittävässä kartassa kuvattu läpikäytävä ja halkovaja)
- useiden kiinteiden roskakorien asentaminen
- useiden lyhtypylväiden asentaminen ja niihin liittyvien sähkökaapeleiden vetäminen
- kiinteän ilmoitustaulun pystyttäminen hautausmaan kaakkoisnurkkaan
- valaisinpylväiden poistoa Pirkankadun varrella (valaisinpylväiden betonisokkelit yhä paikoillaan)
- Wäinö Aaltosen Suru-veistoksen (n. 1960) pystyttäminen hautausmaan kaakkoisosaan

Maankäytöstä, jonka voisi olettaa ulottuneen muutamaa kymmentä senttimetriä syvemmälle, ei ollut viitteitä – pois lukien ehkä Suru-veistos, jonka perustussyvyyttä ei osattu arvioida.

Wäinö Aaltonen, Suru-veistos. Kuvaaja: Heli Haavisto.

Kaapelikaivanto hautausmaan luoteiskulmassa, taustalla Pirkankatu. Kuvaaja: Sami Raninen.

Puiston hoitotoimenpiteiden jäljet hautausmaalla

Puistokäytävien reitit vastaavat varsin pitkälle vuoden 1916 tilannetta. Käytävät on päällystetty murskeella ja paikoitellen reunustettu kivityillä sadevesiojilla. Käytävien reunoja oli paikoitellen siistitty ja tasattu leikkaamalla käytäviä reunustavaan nurmeen terävät rajat. Puistokäytävillä olevista jäljistä päätellen tämän tai muun työn yhteydessä oli hautausmaalla ajettu jollakin koneella.

Hautausmaan luoteiskulmassa oli avoinna pieni lyhtypylvääseen liittyvä kaapelikaivanto, joka oli ympäröity siirrettävällä aidalla ja huomionauhalla.

Hautausmaalta on kaadettu joitakin puita, ja useiden puiden juurelle oli levitetty nurmen päälle multaa jonkin puistonhoidollisen toimenpiteen yhteydessä.

Suojelulliselta kannalta huomioon otettavaa

- useita hautakiviä sijaitsee aivan puistokäytävien vierellä, joten varovaisuus motorisoiduilla työvälineillä liikuttaessa on tarpeellista
- osa puiston puista saattaa olla huonokuntoisia (inventoinnin yhteydessä kenttätyöntekijä oli vähällä saada osuman voimakkaan syystuulen pudottamasta koivunoksa), ja ne saattavat altistaa puistossa oleskelevia henkilöitä tai hautakiviä vahingoittumiselle

Poistetun valaisinpylvään jäännös Pirkankadun laidalla. Kuvaaja: Sami Raninen.

Puiston arki- ja vapaa-ajankäytön jälkiä hautausmaalla

Hautausmaalla oli selkeitä viitteitä tuoreesta ilkeivallasta: ainakin yksi 1800-luvun hautakivi oli kaadettu suhteellisen lyhyen ajan sisällä, ja eräitä muitakin oli nähtävästi liikuteltu ja rikottu tarkoituksella.

Hautausmaan kaakkoisnurkassa sijaitseva ilmoitustaulu oli pääasiassa tamperelaisten ravintoloiden maksuttomassa mainoskäytössä. Inventoinnin aikana eräs ravintola mainosti näkyvästi ”Sikatiistai”-nimistä tapahtumaa. Räikeiden ja huomiota herättävien mainosjulistusten soveltuvuudesta hautausmaalle ja muinaisjäänösalueelle voidaan keskustella.

Hautausmaan ilmoitustaulu 20. 9. 2011. Kuvaaja: Sami Raninen.

Kuvaaja: Sami Raninen.

Hautamuistomerkkien vahingoittumisvaaraa aiheuttavaa alueen käyttöä oli myös polkupyörän säilyttäminen hautakiveä ympäröivään rauta-aitaan lukittuna.

Tiivistelmä ja loppupäätelmät

Tampereen vanhan hautausmaan alue sellaisena kuin se on kuvattu vuoden 1916 kartassa on osittain tuhoutunut. Tuho on aiheutunut hautausmaan pohjoislaidalle Pirkankatua levennettäessä. Muilla suunnilla ko. karttaan kuvattu hautausmaan alue on säilynyt.

Hautausmaalla sijaitsevista hautakivistä ja –risteistä merkittävä osa on vahingoittunut, ja lisävahinkojen uhka on edelleen läsnä erityisesti ilkkivallan seurauksena.

Hautausmaan alueella ei juuri ollut viitteitä syvälle ulottuvasta maankäytöstä. Vanhojen hautausmaiden ajoittain varsin matalat hautausryvytydet saattaa kuitenkin olla syytä pitää mielessä maankäyttöä suunniteltaessa. On myös otettava huomioon, että inventoinnin yhteydessä käytettävissä ollut tieto hautausmaan alkuperäisestä laajuudesta perustuu vuoden 1916 karttaan, eikä arkistonselvityksiin ollut aikaa.

5. MUISTOMERKKIEN HOITO

Yleistä

Hautausmaillamme vanhimmat kivistä tehdyt muistomerkit ajoittuvat 1800-luvun alkupuolelle. Muotovalikoimaan kuuluivat graniitista valmistetut katkaistut pylväät, obeliskit ja sarkofagit sekä kalkki- tai hiekkakivistä tehdyt suhteellisen ohuet pystykivet tai makaavat paadet. Hautakivien laajempi tuotanto yleistyi Suomessa vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Samoihin aikoihin hautakiviä alettiin valmistaa muita kivilajeja kestävämmästä mustasta graniitista. Hautamuistomerkkien teollinen valmistaminen Suomessa alkoi 1800-luvun puolivälissä. Ensimmäisiä tuotteita ovat olleet valurautaiset ristit, pystylaatat ja hauta-alueen aidat portteineen. 1900-luvun alussa valurautaisia hautamuistomerkkejä tehtiin jo eri puolilla maata, samoin kiviveistämöitä oli perustettu lähes jokaiseen suurempaan kaupunkiin.

Kaikkien ja erityisesti vanhojen hautamuistomerkkien kunnossa pysyminen edellyttää huoltotoimenpiteitä. Vaikka kivi koetaankin ”ikuisiksi” materiaaliksi, tarvitsee myös kivinen muistomerkki huoltamista pysyäkseen kunnossa ja ehjänä. Perushuoltoon ja vaurioiden ennalta ehkäisyyn kuuluu pintojen pitäminen puhtaana pölystä ja liasta. Erityisesti puiden alla olevat hautakivet ovat alttiita likaantumiselle. Hoitamattomat pinnat ovat otollista kasvualustaa muun muassa jäkälälle ja sammaleelle. Sammaleet keräävät lisäksi itseensä kosteutta, joka jäätyessään rapauttaa pehmeitä kivilajeja. Yksinkertainen ja halpa hoitotapa on kerran vuodessa tehtävä vesipesu. Puhdistaminen suoritetaan harjaamalla perusteellisesti kostutettu hautakivi astianpesu- tai juuriharjalla, pinttyneimmät kohdat kynsiharjalla. Kostutus- ja pesuveteen voidaan lisätä pieni määrä mäntynestesaippua tai käsitiskiainetta. Harjauksen jälkeen kivi huuhdellaan hyvin vaikkapa kaatamalla puhdasta vettä kastelukannusta. Hautakiven pesemisessä ei tule käyttää kuumaa vettä, sillä äkillinen lämmönlaajentuminen saattaa rikkoa muistomerkin kulmat tai mahdolliset ohuemmat osat.

Valurautaiset hautamuistomerkit ja hauta-aidat muodostavat suurimman ja eniten kunnostamista kaipaavan ryhmän vanhoilla hautausmaillamme. Vaikka valurauta materiaalina kestää melko hyvin korroosiota ja ruostumista, on se haurasta ja helposti murtuvaa. valurautaisen muistomerkin heikoin kohta on sen alapään kiinnityksessä. Aluskiveen porattui-

hin reikiin juotetut kiinnitystapit heikentyvät ruostuessaan ja voivat katketa pienestäkin töytäisystä. Ennalta ehkäisevänä toimenpiteenä liitoskohta tulee puhdistaa säännöllisesti sammaleesta ja muusta roskasta. Tärkeää on lisäksi huolehtia, että valurautaisen muistomerkin peruskivi ei jää kohonneen maanpinnan alapuolelle. Mikäli näin on, poistetaan maata siten että peruskiveä on noin 5 cm verran näkyvissä.

Edellä esitettyjen perushuoltotoimenpiteiden lisäksi muistomerkit saattavat tarvita hoitotoimia koskien esim. tekstien kultausta/maalausta, vaaleiden kivien tummentumista, rasva- ja nokitahrojen poistoa tai erilaisia korjauksia, esimerkkeinä halkeamat, lohkeamat ja irronneet kappaleet. Myös erityistoimenpiteitä kuten painepesua saatetaan joskus tarvita, kun hautakivi on erittäin pahoin likaantunut. Kuitenkaan hiekkapuhallusta ei tule käyttää kivi-pinnoille, painepesunkin käyttö on jätettävä asiantuntijan tehtäväksi. Kaikki hautamuistomerkkeihin kohdistuvat kunnostus- ja puhdistustoimenpiteet tulee tehdä alkuperäistä kunnioittaen, jotta hyvässä tarkoituksessa tehdyssä työssä ei tulla menettäneeksi kulttuurihistoriallisia arvoja.

Sopimus 1.9.2002

Pyynikin kirkkopuistossa jäljellä olevien hautamuistomerkkien kuntoa on käsitelty tässä raportissa jo aiemmin. Ilmeistä on, että useimpien niin kivisten kuin metallisten muistomerkkien nykykunto on muun muassa sammaloitumisen, jäkälöitymisen, ruostumisen ja ilkivalan seurauksena vain välttävä. Huonokuntoisuus johtuu osittain säännöllisen perushoidon puutteesta. Tilanteen parantamiseksi ja oikeiden huoltotoimenpiteiden takaamiseksi on suotavaa laatia kirkkopuiston muistomerkeistä ja niiden nykysijainnista kartta sekä selkeä ohjeistus perushoittoon liittyviin toimenpiteisiin. Inventointihetkellä kaikki muistomerkit tarvitsevat peruspuhdistusta, lisäksi katkenneet ristit ja irronneet nimilaatat vaativat korjaustoimenpiteitä.

Hoitotoimenpiteitä edellyttää jo 1.9.2002 voimaan tullut sopimuskin, joka solmittiin Tampereen ev. lut. seurakuntayhtymän ja Tampereen kaupunki/Puistoyksikkö välille 30.8.2002. Sopimuksessa (ks. liite) sovitaan Pyynikin kirkkopuiston vanhan hautausmaan hautapatsaiden ja muistomerkkien hoitamisesta, mutta ei niiden omistusoikeudesta. Sopimusehdoissa hautapatsaiden ja muistomerkkien hoitovastuu siirtyy kaupungille. Sopimuksessa määritellään lisäksi, että kaupunki kustantaa esineiden normaalin kunnossapidon.

Nykyisin lähinnä läpikulkupaikkana toimivan kirkkopuiston arvostusta saattaisi osaltaan lisätä sopivalle paikalle pystytetty, yleisölle suunnattu infotaulu. Taulussa kerrottaisiin paikan historiasta, siinä voisi lisäksi olla hautakartta. - Tampereen kaupungin perustamisen aikoihin eläneiden ihmisten muistomerkit ansaitsevat huolellista hoitoa ja ylläpitoa. Koko alue on kuin avoin historiankirja, joka kertoo tamperelaisten elämästä 150 vuotta sitten. Muistomerkkien tekstit kertovat menneistä vuosisadoista ja elämästä kosken rannalla silloin, kun ensimmäiset tehtaot nousivat ja uusia yrityksiä vasta perustettiin kasvavaan kaupunkiin.

* * *

Tässä raportissa esitettyä laaja-alaisemmin muistomerkkien hoitamiseen ja kunnostamiseen liittyviä käytännön neuvoja on julkaisussa Hautamuistomerkkien hoito, joka on ilmestynyt Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisusarjassa vuonna 2003. Julkaisu (hinta 10 €) on tilattavissa osoitteesta: Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

LÄHTEET

Gardberg, C.J. Maan poveen. Suomen luterilaiset hautausmaat, kirkkomaat ja haudat. 2003.

Hautamuistomerkkien hoito. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 24. Museovirasto 2003.

Hirvonen, Yrjö. Tampereen vanha hautausmaa. Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VI: 153 – 231. Tampereen historiallisen seuran julkaisija XI 1970.

Silfverhuth, Voitto. Kalevankangas. Tampere 1993.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö, julkaisuja 2/98. Tampere 1998.

Varto, Tyko. Lapsuuteni Tampere.

INVENTOIDUT HAUDAT / MUISTOMERKIT KUVINA 2011

001_Ahlgren
Aleksandra Gustava
Risti puuttuu, ollut pieni risti

004_Laurén
Talonmistaja
Erik Lauren

006_Sederling
Sofia Sederling

009_Lindgren
Ollut teksti: "Tässä lepä Työ-
mies Porista Gustaf Lindgren"
k.1872
sekä muistolause
**Harvinainen ehjä muisto-
lehti**

010_Friske
Otto Friske 1812-1873
Risti poikki

011_Lindqvist
Edvard Lidqvist
1820-1876
Risti poikki

012_Helin
M.Helinin lapset
Risti puuttuu, ollut marmori-
risti ja seppelä

013_Siren
kauppias Evert W.Siren
sekä vaimo ja poika
Risti puuttuu päältä

014_Liljeroos
Kauppakirjuri
Gustaf Liljeroos
1849-1879

017_Ekdahl
Thure Ekdahl
Siirretty tähän paikalle.

020_Hyden
Opettaja
Neitsy Maria Charlotta Hyden
1805-1868
Muistolause

021_Renfors
Stadsfiskalen
Guvernementssekretaren
E.F.Renfors d.1868 och dess
maka Carolina Emeli d.1871

022_Helminen
Kristina Elisabet 1845-1876
muistolause
Risti poikki.

024_Eklund
Skolaris
August Henrik Eklund k.1864
Muistolause
Risti poikki.

025_Kuhlström
Anna Sofia Kuhlström
Muistolause
ns."Enkelikivi"

027_Johnson
Roberta k.1864
Rauta-aidan koristeita puuttuu.

028_Duncker
Wilhelmina 1816-1850

029_Danielsson
Carl Fredrik 1830-1877
Risti puuttuu

030_Lindeberg
Kauppias Juho Kustaa
1798-1867

032_Stenman
Aurora Aksiana 1843-1867
virsi kirja 412 v.25

033_Stahlberg
Anna Maria 1877-1880
Risti puuttuu

034_Blom
Klensmeden Berndt Gabriel
1840-1867

035_Blom
Smedmästaren G.E.Blom
1807-1877
och maka och sohn

037_Sumelius
Aina 1860-1866
Johan Petter 1867-1868

038_Hilden
Konttoristen
Arnold Eliel 1853-1881

039_Kuhlberg
Simon och Margareta

041_Willgren
Syskonen
Siri, Hugo, August, Hugo, Oskar
Muistolause
Risti puuttuu

042_tuntematon etualalla

044_Fant
Fabriksarbetaren
Erik 1797-1867

045_tuntematon etualalla

046_Lundborg
Handlanden
Aleksander Johan 1848-1874
kivi siirretty tähän

047_Finne
Kirjailija Jalmari Finnen iso-
vanhemmat

048_Mörtengren ja "Volmar"

049_Thuneberg
handlanden Otto 1799-1863
maka Johanna 1805-1857

051_Örling
Gustaf Adolf 1804-1867
kivi siirretty tähän

053_tuntematon
(054 Howarth vieressä)

054_Howarth
Maria s. ja k.1843
Hannah 1841-1844
Frances 1840-1844
Muistolause

055_Tennberg
Apotekaren
And. Wilhelm 1794-1856
maka Sofia 1808-1846

056_Tennberg
Abdincia 1763-1829
Muistolause

057_Tennberg
Filosofie magistern
Edvin 1836-1874

058_Finne
häradshövdingen
Marg.Runr.Finne 1793-1823

059_Lundahl
Commercerådinna
Anna Charlotta 1785-1854
Medicine och kirurgie Doktorn
Carl 1818-1855
Harvinainen ehjä risti

060_Lundahl
Commerce rådet och riddaren
Gustaf 1783-1846
Muistolause, harvinainen ehjä risti

061_Fielding
Thomas Henry
Laatta puuttuu

062_Jenks
Margaretta d.1871
dauther Margaretta k.1872

065_Thompson
Laatta puuttuu

066_Qvick
Risti poikki

067_Lauren K.O.
Risti puuttuu

068_Lauren
Handlanden Ax Selim

072_Doepel
Fabrikören Carl August

073_Orell
Gustaf 1808-1874
Maka Johanna 1811-1870

074 Orell
Knut, Hanna och Julia

075_Wahlstedt
Handlanden G.F.
Och maka, dotter

076_Wahlroos
Karfvari mestari
David 1805-1853
Waimonsa Ester 1812-1861
muistolause

077_Olsoni
Ernst Olsoni

078_Hårdh
John Hård 1848-1880
Näyttävä kivi

080_Malin
G.Malin

081_Serlachius
Weljekset Ernst, Axel, Michael, Gustaf Michael
Hauta on kunnostettu viime vuosina/Serlachius

082_Frietsch
A.J. 1820-1863
Thekla 1860-1860
Risti poikki, nojaa jalustaansa

083_Nygren
"Tässä lepää puuvilla tehta-
nyömiies J.G.Nygrenin kuusi las-
ta", Anton, Karl, Ida, Ida, Sharlot-
ta, Johan

084_Sommer
Maria Josephina 1810-1858
Risti poikki

086_Durchman
"Tässä lepää Saarnamies
Keuruulta Niklas Durchman"
1817-1845

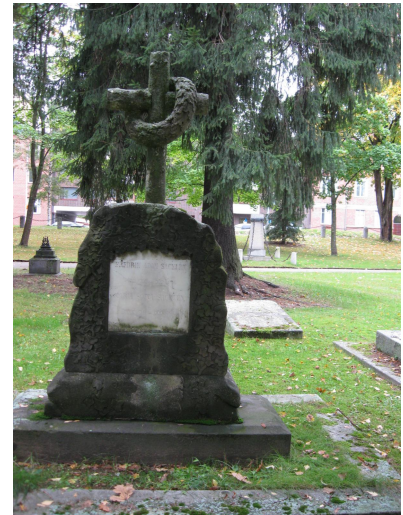
087_Grönberg etualalla

088_Törnqvist
Fredrika Charlotta född Sack-
len
Muistomerkki puuttuu

089_Sacklen
Sofia 1842-1846

090_Sacklen
Pormestari Fredrik Adam,
Puoliso Maria Sofia
Sacklenien hautakivet muodos-
tavat kauniin rivin

091_Winter
Anna Gustava Winter
1814-1841

092_Haggren
Kauppias A.F. ja vaimo

093_Haggren
Anders 1854-1875
Risti poikki

094_seppämestari Lund ? siir-
retty tähän

095_tuntematon siirretty tähän

096_Sundvall
Risti puuttuu päältä

097_Enqvist
Säästöpankin perustajajäsen,
kauppias

099_Sunell
Karvarimestari ja puo-
lisonsa

101_Walker
Laatta puuttuu

102_Cooke

104_Lemlin
Säästöpankin perustajajä-
sen,
kirjansitojamestari

105_Grahn
Wawa Grahn 1840-1884
ja hänen kaksi poikaansa k.1884

„106_Nottbeck
W.Nottbeck´s dritter Sohn“
k. 1852
Muistolause

107_Hackstedt
Gustaf Hackstedt
1810-1863

108_Grek
Raatimies Johan Kaspar Grek
1795-1866
Sofia Ulrika o.s. Lageralm
1792-1841
Aitauksen portti on rikki.

109_Åberg
Coopvardie capitainen
Joh.Fr.Åberg 1777-1838
**Eräs vanhimpia säilyneitä
hautakiviä.**

110_Indrenius
Oskar Indrenius
1843-1861
Risti irti jalustasta

111_Clayhills
Risti puuttuu

112_Clayhills
Thomas 1789-1866
Risti puuttuu

113_Liljeroos
Värjärimestari
Henrik Liljeroos 1828-1873
Maria Liljeroos 1826-1878
ja viisi lasta.
Marmoriristi on irronnut ja nojaa
kiveä vasten.

114_Malm
Färgaren
Johan Malm 1784-1833
**Eräs vanhimpia säilyneitä
hautakiviä.**

115_Palander
Häradhodinskan
Ottiliana Elisabet Palander
1791-1836

116_Schnitt
Edward Albert Schnitt
1856-1857

117_Lilius
Enke Prostinnan
Gustava 1806-1869
Risti puuttuu

118_Lilius
Gustaf 1834-1861
Risti puuttuu

119_Gaettens
Risti puuttuu

120_Lindeqvist
Karvarimestari
Immanuel 1822-1861

121_Lindell
Talonmistaja
Matti Lindell 1814-1867
Ja kolme lastaan

123_Tornström
Guld-och silfverarbetare
G.W.Tornström 1784-1849
Och dess hustru
Hel.Sofia d. 1859 70 år

124_Wennerqvist
Muurarimestari
E.J.Wennerqvist 1800-1872
Eläissään rakastettu
kuoltuaan kaivattu

125_”En älskad Moder”
1817-1867

126_Helsingius
Carl Johan Helsingius
Risti puuttuu, ollut pieni rautaristi

127_Grönlund
Rådmannen
Gustaf Grönlund 1805-1868
och hans maka
Johanna Kristina 1799-1878
Samt dess sohn 1830-1840

128_Helsten_Löfström
Satulamaakari mestari
Johan Helsten 1808-1856
Ja seppä
A.W.Löfström 1832-1865

129_Gefvert
Johan Fredrik 1821-1881
sekä puoliso ja lapset

130_Tallqvist
siirretty tähän

131_Holmberg

134_Lundmark Emil
Risti puuttuu, ollut pieni
rautaristi

135_Lundmark N.F. ja F.
Risti puuttuu, ollut suuri
rautaristi

137_Alenius
Kauppias
Wilhelm Sebastian 1822-1879
Harvinainen ehjä rautaristi

138_tuntematon

139_Bergroth
Tehtaan saarnaaja
Berndt Gustaf Bergroth 1815-1880

141_Sommer
Maria 1861-1871

142_Sommer
Helena Katarina 1852

143_Wallin
Risti ja sepele puuttuvat

144_Wallin
Johanna Karolina 1824-1868
Ida Karolina 1846-1879

145_Cecilia 1817-1867
dotter Lovisa 1847-1867
Kaaren alla ollut uurna
poissa

146_Granberg
Ernst Julius 1860-1867
Richard Filip 1863-1869
Frans Oskar 1868-1869
"De sällä son bo i Guds gårdar
De äro ej dödä, de sofva."

147_Hellgren
Ketjut puuttuvat

175_Johansson
Risti poikki

176_Lange
Vendla Aurora 1803-1878
Risti poikki

177_Lindqvist
Risti poikki

181_Liljelund
muistolehden varsi, näitä on
muutamia kirkkopiistossa

182_Gustafsson
Puuvillatehtaan kehruu mesta-
rin viisi lasta
Risti puuttuu, ollut suuri rauta-
risti

186_Stor
Ksenia Dorotea
1878-1880
pieni laakakivi

187_Sund
Risti puuttuu

190_Helenius

191_Hildén
Julia Charlotta 1851-1885
Ketjun osa puuttuu

192_Procopé
Risti puuttuu, on ollut pieni risti

193_Sadenius
Risti puuttuu

195_Holmberg
Risti poikki, ollut iso risti

197_Andersson
Tilda 1862-1874

198_Järvinen
Talonisäntä
Herman Järvinen 1824-1873
Risti poikki

200_Friberg
Karl Arvid 1873-1874

201_Stenroos
Kustaa 1826-1879

207_Sahlman
Risti poikki

208_Lindgren
Kustaa 1851-1878
Kaatonut kivi

211_Kemppainen
Risti puuttuu

212a_Lindroos ehkä
Siirretty tähän, tekstistä ei sel-
vää

212b_S.R.
Siirretty tähän, tekstistä ei selvää

213_Ahlqvist
Risti puuttuu, ollut iso risti

214_Runsten

215_Enqvist
Reinhold 1795-1869
Risti puuttuu, ollut iso risti

216_Lagerqvist
Garvarimestari
Gustaf Lagerqvist 1815-1860
ja neljä lastaan
Risti puuttuu, ollut iso risti

217_Blomberg
Kivi puuttuu

218_Stadius
Karl Emil 1833-1876
Kivi kaatunut, ketju poikki

219_G.M.J.
Risti puuttuu, ollut pieni risti

220_Horrocks
Kaksi laattaa, toinen puuttuu
Henry 1841-1879 ja
Annie 1872-1879

221_Lindberg
Rådmansker Cath. Lindberg
1779-1857
Dens Man Adolf
Fred.Lindberg
1792-1864

223_Pihlström

224_Elenius
Ernst Evert 11.4.-1.10.1876
Risti poikki, kivi kaatunut

227_Lindgren

228_Udelius
Risti puuttuu, nimilaatta
puuttuu

230_von Bonsdorff
Risti puuttuu

231_Blåfield
Risti poikki

232_”Moder”

233_Sharples

234_Zuhr

235_Reinthal
Risti puuttuu, ollut iso rautaristi

236_Brander
Rådmanen
Ernst Viktor 1819-1877
Muistolause

238_Ax
Kaarle Kustaa 1827-1887
ja lapsensa

239_Lindroos
Kaatonut kivi

240_Danielson
muistolause

241_Hangelin

242_Gillberg

243_Holmberg

245_tuntematon
Kulmauksessa lähellä Marian-
katua ja Sillanpääkatua

246_Selin
Selinin lapset
Kivi puuttuu?

247_Rosenbröijer
Risti puuttuu

248_Wasenius

249_Wilenius
Risti puuttuu

250_Lindeman
Harvinainen ehjä muistolehti

251_Enqvist_Helenius
harvinainen ehjä rautaristi

252_Enberg
Muurari Enbergin lapset
Risti poikki, ollut iso risti

253_Nordlund
Risti poikki

256_Henriksson
Siirretty tähän

257_Helenius

258_”Dagmar”

259_Mechelin
Risti puuttuu

262_Vento
Risti puuttuu

263_tuntematon
Siirretty tähän
Risti poikki

264_Sumelius
Ida Paulina 1851-1876
Risti puuttuu,
kivi vinossa

265_Berglund
Lena 1847-1880

267_tuntematon
Risti puuttuu

268_ "Edith"
Luce 18 k.16v

270_ "Anna Leontina"
1869-1879

271_ Helenius
Rådman
Alexander Helenius 1820-1880
Älskad Saknad

274_ Åkerblom

Muistomerkkirivi Sacklen, 088, 089 ja 090_Sacklen. Taustalla 113_Liljeroos H.

Muistomerkit vasemmalta 011_Lindqvist, 010_Friske ja 009_Lindgren.
Taustalla 014_Liljeroos G.

